

MONUMENTA AERE PERENNIORA

BRONISŁAW SITEK

SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny w Warszawie

‘LEX OSCA TABULAE BANTINAE’
TEKST – TŁUMACZENIE – KOMENTARZ

1. WPROWADZENIE

Tabula Bantina, wykonana z brązu, została odkryta w 1790 r. na wzgórzu Montrone położonym nieopodal miejscowości Oppido Lucani pośród szczątków dawnego grobu. Jej pierwotnym przeznaczeniem była miejscowość Bantia, która obecnie nazywa się Banzi (art. 4). Obie miejscowości, tj. pierwotnej przynależności oraz odnalezienia, istnieją do dzisiaj i są położone w prowincji Potenza oddalone od siebie o około 20 kilometrów. Według Sebastiano Tafaro przemieszczenie tablicy z jednej do drugiej miejscowości mogło być efektem kradzieży spowodowanej wysoką ceną brązu w tamtym czasie. Nie można wykluczyć, że tablica miała wzbogacić ów grób, w szczątkach którego została znaleziona¹.

Tablica na skutek różnego rodzaju zdarzeń historycznych została rozbita i w konsekwencji obecnie zachował się jeden większy fragment

¹ S. TAFARO, *Considerazioni sulla ‘Tabula Bantina’ (Osca)*, «Diritto@Storia» 8/2008, s. 2, <http://www.dirittoestoria.it/8/Tradizione-Romana/Tafaro-Tabula-bantina.htm> (dostęp 3 grudnia 2019 r.).

oraz kilka mniejszych. Fragmenty te zostały zdeponowane w Narodowym Muzeum Archeologicznym w Neapolu. Z kolei w 1967 r. Dinu Adamesteanu i Mario Torelli odkryli jeszcze jeden niewielki fragment będący częścią *Tabula Bantina*, nazwany jako *Fragment Adamesteanu*². Znajduje się on w Narodowym Muzeum Archeologicznym Bazylikaty³.

Litery zachowanego tekstu mają wielkość od pięciu do siedmiu milimetrów. Tekst był pisany od lewej do prawej. Każdy samodzielny fragment, mogący być nazwany współcześnie artykułem, został odseparowany od siebie spacją. Tekst nie posiada tytułów. Największy zachowany kawałek ma rozmiary 25 na 38 centymetrów.

Tablica jest dwustronnie zapisana. Z jednej strony – *recto* – znajduje się tekst w języku oskijskim zapisany jednak z użyciem łacińskich liter. Jest to przykład wpływu języka łacińskiego na lokalne dialekty, w tym na język oskijski. Jeszcze w okresie końca republiki językiem oskijskim posługiwały się niektóre plemiona żyjące na południu Italii. Zachowany tekst⁴ jest fragmentem ustawy municypalnej miasta Bantia⁵.

Z drugiej zaś strony zachowanej tablicy – *verso* – znajduje się fragment ustawy zapisanej w języku łacińskim. W literaturze przyjmuje się, że jest to prawdopodobnie fragment *lex Appuleia de maiestate minuta*, ustawy pochodzącej z 103 lub 100 r. przed Chr.⁶ Zachowany fragment

² M. TORELLI, *Una nuova epigrafe di Bantia e la cronologia dello statuto municipale bantino*, «Athenaeum» 61/1983, s. 252-257.

³ POR. D. ADAMESTEANU, M. CORELLI, *Il nuovo frammento della 'Tabula Bantina'*, «Archeologia Classica» 219/1969, s. 1-17; M.L. PORZIO GERNIA, *Contributo all'interpretazione del nuovo frammento della Tavola Bantina scoperto dall'Adamesteanu*, «RAL» 249/1969, s. 329-39; P. POCSETTI, *Nuovi documenti italici*, Pisa 1979, s. 132-136.

⁴ S. TAFARO, *op. cit.*, s. 4.

⁵ Więcej o organizacji tekstu por. P. POCSETTI, *Lineamenti di tradizioni 'non romane' di testi normative*, [w:] *L'Umbro e le alter lingue dell'Italia mediana antica. Atti del I Convegno Internazionale sugli Antichi Umbri Gubbio, 20-22 settembre 2001*, red. A. ANCILLOTTI, A. CALDERNI, Perugia 2009, s. 171 i n.

⁶ Ustawa ta została wydana w formie plebiscytu. Wnioskodawcą był trybun L. Appuleiusz Saturninus. Niepewność co do daty uchwalenia tego plebiscytu wynika z faktu, że nie jest pewne, czy był on uchwalony w czasie pierwszej czy drugiej kadencji tego trybuna plebejskiego. Przedmiotem plebiscytu było ustanowienie stałego trybunału, którego właściwością miało być osądzanie sprawców, którzy dopuścili się czynów stanowiących uszczuplenie majestatu narodu rzymskiego – *maiestas minuta*. Mogło to

zawierał sankcje karne – *sanctio* – przewidziane dla wyższych urzędników (*magistratus*), zwłaszcza senatorów za podejmowanie czynności nieliczących z piastowaną godnością⁷.

Nie jest do końca jasne powiązanie ze sobą obu tekstów zamieszczonych na jednej tablicy, czyli ustawy municypalnej zapisanej w języku oskijskim z transkrypcją łacińską do tekstu plebiscytu zapisanego w języku łacińskim⁸. Rozwiązania tej kwestii być może należy szukać w datach powstania obu tekstów. Podstawową kwestią jest ustalenie daty powstania ustawy municypalnej. Analiza tekstu, zwłaszcza zachowane dane źródłowe, nie pozwalają na jednoznaczne określenie daty wydania *lex Osca Tabulae Bantinae*. Michael Hewson Crawford, podobnie jak inni badacze, przyjmuje, że tekst ustawy powstał w okresie wojny ze sprzymierzeńcami (91-88 przed Chr.). Najprawdopodobniej jednak zachowany tekst ustawy powstał kilka lat wcześniej⁹, do czego skłania analiza tekstu. W tekście ustawy jest mowa o potrzebie wzmocnienia procedury kariery urzędniczej (*cursus honorum*) oraz o potrzebie ograniczenia stosowania prawa sprzeciwu – *intercessio*, co było jednym z celów walki Sulli z senatorami w Rzymie¹⁰. Różnica około dekady pomiędzy powstaniem obu tekstów pozwala przyjąć domniemanie, że tekstem pierwotnym był tekst plebiscytu, a tekst ustawy municypalnej został dopisany później. W ten sposób dodatkowo została w pełni wykorzystana tablica. Taka praktyka dopisywania lub nadpisywania

być wywołanie zamieszek, współpraca z wrogiem państwa, osłabienie sił obronnych państwa, uzurpacja władzy, podejmowanie działań przeciwko urzędnikom publicznym. Por. T. ŁOPOSZKO, *Historia społeczna republikańskiego Rzymu*, Warszawa 1987, s. 252-261; M. DYJAKOWSKA, *Postępowanie w sprawach o 'crimen maiestatis' w okresie republiki rzymskiej*, «Zeszyty Prawnicze» 6.1/2006, s. 28; M. WOJTCZAK, *Zniewaga 'imagines' władcy jako podstawa oskarżenia o 'crimen maiestatis' w świetle wybranych rzymskich procesów karnych w 'Annales' Tacyty*, «CPH» 74.2/2014, s. 205-240.

⁷ Por. A. GUARINO, *L'esegesi delle fonti del diritto Romano*, I, Napoli 1968, s. 387 i n.

⁸ Więcej o relacji pomiędzy tymi tekstami por. E. SCHÖNBAUER, *Das Problem der beiden Inschriften von Bantia*, «BIDR» 2/1955, s. 311-366.

⁹ E. LO CASCIO, *Gli incensi della 'Tabula Bantina'*, [w:] *'Munus Laetitia': Studi miscellanei offerti a Maria Letizia Lazzarini*, red. F. CAMIA, L. DEL MONACO, M. NOCITA, Roma 2018, s. 321-336.

¹⁰ M.H. CRAWFORD, *Roman Statutes*, I, London 1996, s. 273.

nowych tekstów była znana i stosowana w Rzymie ze względu na potrzeby oszczędności materiału piśmienniczego¹¹.

Nazwa *Tabula Bantina* obejmuje zatem dwa teksty na niej zapisane i jest odniesieniem się do nazwy miejscowości, do której została skierowana ustawa municypalna. Celem niniejszego opracowania jest tłumaczenie i skomentowanie tylko jednego z tych dwóch zachowanych tekstów, tj. zachowanego fragmentu ustawy municypalnej miasta Bantia. Zatem stosowana w literaturze nazwa *lex Osca Tabulae Bantinae* oznacza nic innego jak ustawę municypalną przeznaczoną dla miasta Bantia, która została napisana w języku oskijskim z transkrypcją łacińską.

Lex Osca Tabulae Bantinae nie jest typową ustawą municypalną, tak jak *lex Salpensiana* czy *lex Irnitana*. Jest to swego rodzaju *lex publica*. Ustawa ta była napisana dla miasta z kręgu kultury samnickiej, do której przynależało plemię Osków. Plemiona należące do tego kręgu kulturowego wielokrotnie buntowały się przeciwko Rzymowi. Stąd romanizacja tych terenów nierzadko prowadzona była przy użyciu siły militarnej. Jednym z instrumentów romanizacji było stopniowe wprowadzanie na ten teren prawa rzymskiego. W celu lepszego zrozumienia tego prawa tekst był pisany w języku lokalnym, czyli oskijskim, jednak z użyciem liter łacińskich, co niewątpliwie było kolejnym elementem romanizacji mieszkańców tego miasta¹².

Z tekstu ustawy *lex Osca Tabulae Bantinae* zachowało się tylko sześć jednostek redakcyjnych, tj. artykułów. Pierwszy z nich zawiera przepisy dotyczące organicznie stosowania prawa sprzeciwu (*intercessio*), artykuły drugi i trzeci zawierają normy proceduralne dotyczące przebiegu procesu karnego przed zgromadzeniem plebejskim (sądowym), czwarty

¹¹ W literaturze toczy się dyskusja na temat daty powstania *lex Osca*. Por. D. ADAMESTEANU, M. TORELLI, *Il nuovo frammento della 'Tabula Bantina'*, «Archeologia Classica» 21/1969, s. 11-13; M.L. PORZIO GERNIA, *op. cit.*, s. 319-339; F. COSTABILE, *Istituzioni e forme costituzionali della città del Bruzio in età romana*, Napoli 1984, s. 140-144; L. DEL TUTTO PALMA, *Tavola Bantina 1-8. Il contenuto istituzionale alla luce dell'analisi testuale e delle fonti romane*, «Studi Etruschi» 56/1989-1990, s. 217-251.

¹² Por. M. CARY, H.H. SCULLARD, *Dzieje Rzymu*, tłum. J. SCHWAKOPF, I, Warszawa 1992, s. 175-190 i 436-441.

artykuł dotyczy spisu ludności, piąty normy procedury cywilnej, zaś ostatni artykuł dotyczy zasad przebiegu kariery, tj. *cursus honorum*.

Miasta położone w Lukanii w czasie wojen punickich w większości stanęły po stronie Hannibala. W konsekwencji mieszkańcy musieli zapłacić wysoką cenę, mianowicie ich terytoria zostały w większości skonfiskowane i stały się *ager publicus populi Romani*. Tereny te znalazły się we władaniu *occupatores*. Głównym ich zajęciem była hodowla owiec. Jednocześnie stanowili oni elity poszczególnych miast, w tym również municypium Bantia. *Occupatores* stali się jednocześnie dość skutecznym instrumentem romanizacji miast Lukanii¹³. Często byli oni członkami lokalnych zgromadzeń ludowych czy senatów, tworząc swoistą grupę oligarchiczną¹⁴.

Rozwiązania instytucjonalne zawarte w *lex Osca* różnią się, a jednocześnie są podobne do rozwiązań zawartych w ustawach pochodzących z tego samego okresu stosowanych w innych miastach położonych w Lukanii i na południu Italii, na przykład *Lex Spoletina*¹⁵. W *lex Osca Tabulae Bantinae* występują takie organy, jak: *quaestores*, *tribuni plebis*, *triumviri*, *praefecti*, *praetores* i *censores*¹⁶. Nie były to jednak urzędy centralne, lecz municypalne wzorowane na tych pierwszych. Gdy chodzi o organy gremialne, to w *lex Osca* zamiennie używa się terminu *senatus* lub *comitia* czy też *populus*. W tych wszystkich przypadkach chodzi raczej o jedno i to samo zgromadzenie ludowe w dość okrojonym liczebnie kształcie. Organ ten miał charakter zgromadzenia wyborczego i sądowego. Duże podobieństwo tych rozwiązań występuje w postanowieniach ustawy z niedalekiego miasta *Venusia*¹⁷.

¹³ F. SENATORE, *Note sulle origini di 'Potentia': le premesse indigene e l'istituzione del 'municipium'*, «Studi Classici e Orientali» 50/2004, s. 311.

¹⁴ G. LOBRANO, *Le assemblee provinciali delle città dell'Impero Romano*, [w:] *'Liber amicorum per Sebastiano Tafaro'. L'uomo, la persona e il diritto*, I, red. F. URICCHIO, M. CASOLA, Bari 2019, s. 429.

¹⁵ S. PANCIERA, *La 'lex luci Spoletina' e la legislazione sui boschi sacri in età romana*, [w:] *Monteluco ei monti sacri. Atti dell'Incontro di Studio*, Spoleto 1994, s. 25-46.

¹⁶ F. SENATORE, *op. cit.*, s. 309.

¹⁷ H. GALSTERER, *Die römischen Stadtgesetze*, [w:] *Gli Statuti Municipali*, red. L. CAPOGROSSI COLOGNESI, E. GABBA, Pavia 2006, s. 37-39.

Tekst ustawy *lex Osca Tabulae Bantinae* został dwukrotnie przetłumaczony na język włoski przez Alessandra Morandiego (*Epigrafia italiana*, Roma 1982) oraz Loretę Del Tutto Palma (*La tavola bantina* (sezione osca): proposte di rilettura, Padova–Urbino 1983). Tekst ustawy *lex Osca* tłumaczony był na język angielski przez Micheala Hewsona Crawforda (*Roman Status*, I, London 1996, s. 283-284) oraz Allana Chestera Johnsona, Paula R. Coleman-Nortona, Franka C. Bourne'a (*Ancient Roman statutes: a translation with introduction, commentary, glossary, and index*, II, London 2003, s. 59-60¹⁸). Tekst *lex Osca Tabulae Bantinae* był przedmiotem wielu opracowań¹⁹. Jak na razie nie ukazało się tłumaczenie na język polski.

2. TEKST I KOMENTARZ

Tekst *lex Osca Tabulae Bantinae* został zrekonstruowany w języku oskijskim (z transkrypcją łacińską) oraz w języku łacińskim przez Paula Frederica Girarda, Felixa Senna (*Les lois des Roman*, [w:] *Textes de droit Romains*⁷, II, Napoli 1977, s. 191-195) i Hendrikusa Hubertusa Janssena (*Oscan and Umbrian Inscriptions with Latin Translation*, Leiden 1949, s. 8-12). Nowszej rekonstrukcji w obu językach dokonał Micheal Hewson Crawford (*Roman Statutem*, vol. I, London 1996, s. 277-282). Wersja łacińska tekstu *lex Osca Tabulae Bantinae* w rekonstrukcji ostatniego autora jest podstawą tłumaczenia na język polski i w konsekwencji komentarza.

¹⁸ Jest to przedruk pierwszego wydania z 1961 r.

¹⁹ Między innymi: G.F. GROTEFEND, *Rudimenta linguae Umbricae et rudimenta linguae Oscae*, Cambridge 2015; R. DECORTE, *The language of law and resistance: a linguistic investigation of the 'Lex Osca Tabulae Bantinae'*, Cambridge 2012; H. GALSTERER, *Die 'lex Osca Tabulae Bantinae' - Eine Bestandsaufnahme*, «Chiron» 1/1971, s. 191-214. Jednym z najwcześniejszych opracowań tekstu *lex Osca Tabulae Bantinae* było dziełko autorstwa TH. MOMMSENA, *Ostische Studien*, Berlin 1845.

I

[---] fuerit, is [---] (1) si ??? quaestor multam dixerit??? [---] iurabit. (2) maximae partis senatu sententia, dumtaxat [ne minus quam] XL adsint, cum ea res consulta erit, si quis prohibuerit, antequam [---,] iurato palam luci in comitio sine dolo malo se ea comitia magis rei [publicae] causa quam cuiusquam gratiae aut inimicitiae causa et id se de senatus sententia maximae partis prohibere. (3) cui ita comitia prohibebit, is eo die comitia ne habuerit.

Art. 1

powinien zostać on.... (1) jeśli ... kwestor orzekł karę pieniężną ... niech złoży przysięgę, (2) że sprawa ta była przedmiotem dyskusji i została zaaprobowana przez większość senatu podczas posiedzenia, w którym udział wzięło nie mniej niż 40 jego członków. Jeżeli ktoś zamierzałby wnieść sprzeciw wobec takiej decyzji, winien podczas zgromadzenia złożyć przysięgę, że czyni to świadomie i bez podstępów, kierując się dobrem publicznym, nie zaś chęcią osiągnięcia własnej korzyści czy zniesławienia kogoś. Sprzeciw staje się skuteczny wówczas, gdy wniosek znajdzie poparcie większości senatu. (3) Ten, przeciwko komu wniesiono sprzeciw, nie może w tym dniu przewodniczyć posiedzeniu zgromadzenia ludowego.

Tekst art. 1 *lex Osca Tabulae Bantinae* został odtworzony jedynie fragmentarycznie. W pierwszej części, z której zachowało się jedynie pierwsze zdanie (l. 1), jest mowa o uprawnieniu kwestorów do wymierzania kar pieniężnych (*multae irrogato*)²⁰. Mogli też na zgromadzeniach ludowych wносить oskarżenia²¹. Kurt Latte podkreślał, że instytucja kwestora istniejąca w miastach południowej Italii była wzorowana na rzymskim modelu *quaestores parricidii*²². Ten zaś nie posiadał uprawnień do wymierzania kar pieniężnych²³. Co więcej, takie uprawnienie było czymś nadzwyczajnym, niespotykanym również w innych ustawach

²⁰ Więcej o rekonstrukcji tekstu por. M.H. CRAWFORD, *op. cit.*

²¹ Liv. 3,24.

²² Por. M. JOŃCA, *'Parricidium' w prawie rzymskim*, Lublin 2008, s. 57 i n. Według niego urząd *quaestores parricidii* powstał być może jeszcze pod koniec okresu królewskiego, a przestał istnieć wraz z powstaniem stałych trybunałów karnych (*quaestiones perpetuae*) utworzonych w 149 r. przez Chr. na podstawie *lex Calpurnia de pecuniis repetundis*.

²³ K. LATTE, *The origin of the Roman quaestorship*, «TRAPA» 67/1936. s. 28; A. TARWACKA, *O urzędzie kwestora 13 tytuł 1 księgi Digestów. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 11.3/2016, s. 427-432.

municipalnych tego okresu. W *lex Osca Tabula Bantina* postanowiono, że kwestor, który zamierzałby nałożyć na kogoś karę grzywny, winien złożyć przysięgę na okoliczność, że wyrok (*sententia*) został wydany zgodnie z ustawami wydanymi w Rzymie oraz jego działania nie są sprzeczne z dobrem wspólnym municypium (*rei publicae causa*). O takiej przysiędze składanej przez kwestora jest mowa między innymi w *Lex Irnitana*, cap. 25. Kary grzywny nakładane były zasadniczo przez duumwirów (*lex Irnitana*, cap. 71). Ze zdania pierwszego nie wynika, za jakie przewinienie kwestorzy mogli wnioskować o wymierzenie kary grzywny.

Rozwiązanie zawarte w pierwszym zdaniu znajduje swoją kontynuację w dalszej części tekstu pierwszej jednostki redakcyjnej. Wniosek kwestora o ukaranie musiał znaleźć akceptację większości senatu – ... *de senatus sententia maximae*, przy założeniu, że na posiedzeniu było obecnych przynajmniej 40 członków.

Jak zostało wspomniane we wprowadzeniu do tego opracowania, w *lex Osca Tabulae Bantinae* istniał organ określany jako *senatus*. *Prima facie* można przyjąć, że termin ten jest synonimem terminu *ordo decurionum*, czyli rady miejskiej. Należy jednak przyjąć, że zawiera oznaki dość specyficznej romanizacji terenów Lukanii, w tym miasta Bantia. Według Loredana Cappelletti stosowanie terminologii pozornie nie zawsze konsekwentnie jest przykładem przenoszenia rzymskich wzorców organizacji i nazewnictwa do lokalnej administracji²⁴. Ten model romanizacji miał swoje specyficzne elementy odmienne od tych, które były przyjęte w *lex Iulia municipalis* i w późniejszych ustawach municypalnych.

W literaturze przyjmuje się, że nie chodziło tutaj o dekurionów, lecz o zgromadzenie ludowe i to specyficznie ukształtowane²⁵. Użycie

²⁴ L. CAPPELLETTI, *Assemblee pompeiane di II secolo a.C.*, «Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik» 200/2016, s. 512. Według tej autorki nie jest do końca jasne, czy senat był organem oddzielnym od zgromadzenia ludowego czy też była to druga nazwa tej samej instytucji, czyli zgromadzenia ludowego. Wydaje się jednak, że było to zgromadzenie starszych i nobilów mieszkających w mieście. Tworzyli organ podobny do rzymskiego senatu.

²⁵ L. LANGE, *Die oskische Inschrift der 'Tabula Bantia' und die römischen Volksgerichte*, Göttingen 1853, s. 30.

terminu *senatus* jest raczej zabiegiem legislacyjnym polegającym na przeniesieniu nazewnictwa stosownego w Rzymie na organy kolegialne występujące na prowincji italskiej. Dlatego można przyjąć, że termin *senatus* oznaczał zgromadzenie ludowe, o którym jest mowa w dalszych częściach zachowanego tekstu.

Powracając do interpretacji tekstu, należy stwierdzić, że nie można wykluczyć, iż konieczność uzyskania aprobaty senatu czy zgromadzenia ludowego dla decyzji kwestora była reminiscencją uprawnienia rzymskiego senatu do zatwierdzania ustaw przyjętych na zgromadzeniach ludowych czy decyzji podejmowanych przez *magistratus maiores*, tj. *auctoritas patrum*²⁶. Senatorowie winni podjąć decyzję na podstawie dyskusji, na końcu której przyjęto uchwałę popierającą²⁷. Taka praktyka stosowana była podczas posiedzeń senatu rzymskiego.

W drugiej części artykułu jest mowa o możliwości wniesienia sprzeciwu wobec wniosku o nałożenie kary grzywny. W tym przypadku pozostają dwie kwestie do wyjaśnienia. Pierwsza z nich dotyczy charakteru prawnego sprzeciwu. Czy była to instytucja *intercessio* typowa dla funkcjonowania kolegialnych urzędów republikańskich? *Intercessio* była stosowana w systemie prawa municypalnego, przykładem czego jest art. 27 *lex Irnitana*. O analogicznym rozwiązaniu dotyczącym weta mającego przeszkodzić zwołaniu zgromadzenia dekurionów, czyli rady miejskiej, jest mowa w art. 43 *lex Irnitana*.

Micheal Hewson Crawford uważa, że nie ma tu żadnego odniesienia do instytucji wniesienia sprzeciwu wobec decyzji kolegi w urzędzie²⁸. Rozwiązanie tej kwestii należy szukać w drugim problemie wynikającym z tego fragmentu, a mianowicie kto mógł wnieść taki sprzeciw. W tekście został użyty zwrot *si quis*, czyli „jeśli ktoś”. Odnosząc się do logiki organizacji i funkcjonowania municypaliów, musiał to być ktoś, kto miał prawo zabierania głosu podczas obrad senatu czy zgromadzenia ludowego. Ludwig Lange przyjmuje, że chodziło tutaj o wniesienie

²⁶ A. GRAEBER, 'Auctoritas patrum'. *Formen und Wege der Senatsherrschaft zwischen Politik und Tradition*, Springer-Verlag 2013, s. 157 i n.

²⁷ Więcej o *intercessio* por. F. SERRAO, *La 'iurisdictio' del pretore peregrino*, Milano 1954, s. 30.

²⁸ M.H. CRAWFORD, *op. cit.*, s. 285.

sprzeciwu przez trybuna plebejskiego i ten pogląd uważam za słuszny²⁹. Trybun plebejski posiadał analogiczne uprawnienia w Rzymie na zgromadzeniach sądowych (*iudicia publica*)³⁰.

Wniosek zawierający sprzeciw musiał być również przegłosowany przez senat-zgromadzenie. Za jego przyjęciem musiała opowiedzieć się większość – *maximae partis*. W tej części nie wspomina się o niezbędnym kworum podczas głosowania. Należy jednak przyjąć, że i w tym przypadku musiała to być większość bezwzględna. Głosowanie nad przyjęciem sprzeciwu było konsekwencją wniosku o ukaranie, stąd stosując wykładnię systemową, należy przyjąć, że w obu przypadkach kworum musiało być to samo. Redaktor tekstu *lex Osca Tabulae Bantinae* uznał za zbędne powtórzenie wymogu co do kworum po raz drugi w tym samym artykule.

II

(4) quicumque posthac comitia habebit magistratus de capite ??? in pecuniam, facito ut populus iurati sententiam dicant se de iis id sententiae dicere quod optimum publicum censeat esse neve fecerit quo quis de ea re minus iuret dolo malo. (5) si quis adversus ea fecerit aut comitia habuerit multa tanta esto, nummorum MM, sive quis eum plus magistratus multare volet, dumtaxat minoris partis pecuniae multa multare liceto.

Art. 2

(4) Ten, kto po wydaniu tej ustawy, będzie chciał zwołać zgromadzenie ludowe w sprawie orzeczenia kary śmierci lub kary pieniężnej, niech zatroszczy się o to, aby w tych sprawach zgromadzenie wypowiedziało się pod przysięgą, przez którą zobowiąże się do uchwalenia decyzji uwzględniającej dobro publiczne. Ponadto ma on zadbać o to, aby nikt nie składał przysięgi w złej wierze (podstępnie). (5) Jeżeli ktoś zwołał zgromadzenie lub jemu przewodniczył w sposób sprzeczny z tą ustawą, niech zostanie ukarany grzywną w wysokości 2000 sesterców. Jeżeli któryś z urzędników uznałby, że powinna zostać wymierzona większa kara, niech będzie uprawniony do wystąpienia z takim wnioskiem, byleby proponowana wysokość kary pieniężnej nie była wyższa, niż wynosi połowa jego majątku.

²⁹ L. Lange, *op. cit.*, s. 30.

³⁰ Liv. 3,59; Gell. 4,14.

W art. 2 *lex Osca Tabulae Bantinae* znalazły się przepisy proceduralne dotyczące funkcjonowania zgromadzenia sądowego, przed którym mogło być prowadzone postępowanie karne. Wzorem republikańskich zgromadzeń centurialnych³¹, również w municypiach prowincji italskiej, tego typu zgromadzenia ludowe, w tym i w municypium Bantia, były kompetentne do wydania wyroku śmierci lub orzeczenia kary pieniężnej. Takie uprawnienia zgromadzeń centurialnych istniały już w okresie ustawy XII tablic³² i zachowały się lokalnie do końca republiki. Uprawnienia sądowe zgromadzeń w sprawach karnych posiadały również niektóre zgromadzenia municypalne w Italii³³. Ta jednak kompetencja wymaga pewnych wyjaśnień, poza kwestią możliwości wymierzania kar pieniężnych, a o czym była mowa w powyżej omawianym art. 1.

Pierwsza kwestia dotyczy uprawnienia zgromadzenia ludowego (*comitium*) w municypium do orzeczenia kary śmierci. Bez wątpienia takie uprawnienie posiadało zgromadzenie centurialne w Rzymie. Zatem uprawnienie zgromadzenia ludowego w lokalnym municypium końca republiki musi dziwić. W tym okresie kompetencje zgromadzeń municypalnych ograniczały się zasadniczo do funkcji wyborczych.

Można jednak przyjąć, że specyfika rozwiązań kompetencji procesowych lokalnych zgromadzeń nadal była dość mocno zróżnicowana. Być może wyjaśnieniem dla tak szerokiej kompetencji zgromadzenia ludowego lokalnego municypium jest twierdzenie, że takie rozwiązanie normatywne funkcjonowało w tym municypium jeszcze w okresie przed zakończeniem pełnego procesu romanizacji tych terenów. W celu zapewnienia spokoju władze Rzymu zdecydowały się na zachowanie dawnych kompetencji zgromadzenia ludowego. Trudno jest jednak na podstawie zachowanego fragmentu jednoznacznie tę kwestię rozwiązać.

Zachowany tekst *lex Osca Tabulae Bantinae* nie pozwala na jednoznaczne określenie sposobu i trybu głosowania podczas zgromadzenia. Można przyjąć, że było to głosowanie tajne, jako że datacja tej ustawy

³¹ Do wyłącznej kompetencji zgromadzeń centurialnych już w ustawie XII tablic zastrzeżono sprawy gardłowe. Cic., *De leg.* 3,19,44.

³² Cic., *De leg.* 3,4,122; 19,44.

³³ Por. B. SANTALUCIA, *Diritto e processo penale nell'antica Roma*, Milano 1989, s. 27 i 51.

przypada już na okres po wejściu w życie *leges tabellariae*³⁴. Sam przebieg głosowania mógł wyglądać analogicznie jak na zgromadzeniach centurialnych w Rzymie, poszczególne centurie były od siebie odgródzone (*saepta*)³⁵. Musiano zapewne wyznaczyć komisję kontrolującą przebieg głosowania, ustawić urnę do wrzucania głosów³⁶.

Z prawem zgromadzenia lokalnego do orzeczenia kary śmierci wiąże się jeszcze jedna kwestia, a mianowicie czy mogła ona być orzekana również wobec obywateli rzymskich. Wątpliwość ta znajduje swoje uzasadnienie w fakcie, że już w początkach republiki obywatele rzymscy skazani na karę śmierci mogli odwołać się do zgromadzenia ludowego w Rzymie – *provocatio ad populum*. Czy w takim razie obywatele rzymscy mogli zostać skazani na karę śmierci przez zgromadzenie ludowe na prowincji bez prawa apelacji do zgromadzenia ludowego w Rzymie? Czy też może orzekanie kary śmierci przez zgromadzenie municypalne było możliwe wyłącznie wobec nieobywateli rzymskich, lub też obywatele rzymscy byli wyłączeni spod jurysdykcji tego zgromadzenia? Na te kwestie znowu nie jest możliwe udzielenie jednoznacznej odpowiedzi. Można jednak przyjąć, że *cives Romani* mogli i tak od takiego wyroku odwołać się do zgromadzenia w Rzymie na podstawie wcześniejszej ustawy *lex Valeria de provocatione* (300 r. przed Chr.)³⁷.

Postępowanie karne prowadzone przed zgromadzeniem ludowym było oparte na zasadzie skargowości, analogicznie do procesów toczonych przed *quaestiones perpetuae*³⁸. Legitymację czynną (*ius accusandi*) w procesach

³⁴ *Lex Cassia* (137 przed Chr.) i *lex Caelia* (107 przed Chr.).

³⁵ Liv. 40,42. G. ARICÒ ANSELMO, *Antiche regole procedurali e nuove prospettive per la storia dei 'comitia'*, Torino 2012, s. 140-142; F. DE MARTINO, *Sui modi di votazione nelle assemblee romane*, [w:] *Convivenza nella libertà, Scritti in onore di G. Abbamonte*, Napoli 1999, s. 465 i n.

³⁶ Liv. 25,3,16.

³⁷ Przypadki odwołania się obywatela rzymskiego od wyroku konsula do zgromadzenia ludowego w Rzymie znane były już w początkach republiki. Liv. 3,56. Por. A. MAGDELAIN, *'Provocatio ad populum'*, «Publications de l'École Française de Rome» 133.1/1990, s. 567-588.

³⁸ Zasada skargowości w rzymskim procesie karnym została ostatecznie przyjęta konstytucją Dioklejczana z 284 r. C. 3,7,1. Por. K. AMIELAŃCZYK, *Zasada skargowości i zakaz orzekania ponad żądanie stron w procesie rzymskim*, «Gdańskie Studia

publicznych (*iudicia publica*) posiadali pełnoprawni obywatele miasta, wolni mężczyźni, w oparciu o zasadę *quivis ex populo*. Podczas zgromadzenia lokalnego, w czasie którego miano orzec karę śmierci, funkcję oskarżyciela publicznego wykonywali *quaestores parricidii* lub *duumviri perduellionis*³⁹.

Orzeczenie kary przez zgromadzenie następowało przez głosowanie poprzedzone dyskusją. Na jej początku *magistratus* zwołujący zgromadzenie był zobowiązany do przeprowadzenia procedury złożenia przysięgi przez uczestników zgromadzenia, gwarantującej, że dyskusja i wyrokowanie (głosowanie) będzie zgodne z interesem publicznym (*optimum publicum*), a uczestnicy zgromadzenia nie będą kierowali się złą wiarą czy podstępem, nie będą dążyli do wydania niesprawiedliwego wyroku. Według Theodora Mommsena przysięga była składana dwukrotnie, tj. na początku zgromadzenia oraz bezpośrednio przed głosowaniem nad uchwałą w sprawie kary⁴⁰. Taka przysięga w ustawach municypalnych dość często była stosowana, ale tylko jeden raz, podobnie jak to było w przypadku przedmiotowej ustawy. Przysięgi składali nowo wybrani *magistratus*. Czynniki wolitywny w prawie rzymskim odgrywał bardzo ważną rolę, znaczenie większą, niż jest to współcześnie.

Naruszenie zasad zwoływania i prowadzenia zgromadzenia o charakterze sądowym, zwłaszcza niezłożenie wyżej wspomnianej przysięgi, stanowiło podstawę do wymierzenia takiemu urzędnikowi kary grzywny w wysokości 2000 sesterców. O taką karę wnioskować mógł inny wyższy urzędnik municypium, zwłaszcza kolega w urzędzie. Ustawodawca jednak pozostawił do uznania tegoż urzędnika możliwość wymierzenia kary wyższej niż 2000 sesterców⁴¹. Jednak kara ta nie mogła przekraczać połowy wartości majątku skazanego.

Prawnicze» 33/2015, s. 33-46; B. ZALEWSKI, *Zasada skargowości w rzymskim procesie karnym przed 'quaestiones perpetuae'*, «Studia Iuridica Lublinensia» 25.3/2016, s. 1016.

³⁹ D. 48,2,4 (Ulp. 2 de adult.); Cic., *De leg.* 3,4,11; *De rep.* 2,36,61; Liv. 6,20,12. Więcej o procesach przed zgromadzeniami ludowymi por. W. LITewski, *Rzymski proces karny*, Kraków 2003, s. 33.

⁴⁰ Por. Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Göttingen 1999, s. 219.

⁴¹ Na południu Italii pieniądze nazywały się *nummus*, były to monety srebrne o wadze 8,23 g srebra. W literaturze jednak przyjmuje się pieniądze te nazywać sestercami. Por. Th. Mommsen, *Geschichte des Römischen Münzwesens*, Graz 1956, s. 101.

III

(6) si quis pro magistratu alteri capitis vel pecuniae diem dixerit is comitia ne habuerit nisi cum apud populum quater oraverit palam luci sine dolo malo et quartum diem populus acceperit. (7) quater neque magis quinques cum reo agito antequam iudicationem dabit et eum postremum cum reo oraverit ab eo die per dies XXX proximos comitia ne habuerit. (8) si quis adversus ea fecerit eum si quis volet magistratus multare liceto dumtaxat minoris partis pecuniae liceto.

Art. 3

(6) Jeśli ktoś, działając jako urzędnik (*pro magistratu*), zawniósłaby zmianę pierwotnego terminu obrad zgromadzenia ludowego zwołanego w sprawie orzeczenia kary śmierci lub kary pieniężnej, nie może przewodniczyć zgromadzeniu sądowemu, chyba że czterokrotnie publicznie powtórzy oskarżenie, zapewniając, że czyni to bez żadnego podstępu, a zgromadzenie (*contio*) za czwartym razem zaakceptuje. Po czterech, a nie więcej niż po pięciu przesłuchaniach oskarżonego (*reus*), *magistratus* winien wyznaczyć termin zgromadzenia sądowego. Od momentu wniesienia oskarżenia po raz czwarty *magistratus* ten nie może przez kolejne 30 dni przewodniczyć zgromadzeniu ludowemu. (8) Jeżeli ktoś postąpiłby wbrew tym postanowieniom, każdy inny urzędnik jest uprawniony do wymierzenia mu kary grzywny, która może być wyższa, niż jest to zwykle dopuszczane.

Treść art. 3 jest dalszym ciągiem norm procesowych zapoczątkowanych w art. 2. Ich skomentowanie wymaga najpierw omówienia zasad, jakie obowiązywały w rzymskim procesie karnym tego okresu. Po wniesieniu oskarżenia przez upoważnionego *magistratus* prawo zwołania i wyznaczenia terminu zgromadzenia centurialnego w Rzymie posiadali urzędnicy mający *imperium*, a więc mogli to być konsul lub pretor. Takich uprawnień nie posiadali kwesor, trybun plebejski i *duu-viri perduellionis*, a więc *magistratus* mający uprawnienie do wniesienia skargi, na podstawie której groziłaby kara śmierci.

Z analizy tekstu *lex Osca Tabulae Bantinae* nie wydaje się, aby procedura zgromadzenia sądowego w sprawach karnych przebiegała dokładnie w oparciu o ten sam scenariusz. Jak słusznie zauważa Theodor Mommsen, przepisy *lex Osca Tabulae Bantiae* zawierały specyficzne

uregulowania różniące się w pewnym stopniu od tych stosowanych w Rzymie⁴².

Urzędnikami uprawnionymi do zwołania zgromadzenia sądowego w *municipium Bantia* byli pretor i kwesor (art. 1). Dla rozwiązań przyjętych w *lex Osca* nie miało zatem znaczenia posiadanie uprawnień typowych dla *magistratus z imperium*. Ważną czynnością przedprocesową było wyznaczenie dnia zgromadzenia sądowego.

Według Wiesława Litewskiego zgromadzenie ludowe poprzedzone było postępowaniem przygotowawczym (*contio*). Zakres czynności postępowania przygotowawczego został określony jako *cum reo agito antequam iudicationem dabit*. Chodziło zatem o przesłuchanie pozwanego przez *magistratus*, na którym ciążył obowiązek zwołania zgromadzenia sądowego. Przesłuchanie winno być dokonane podczas spotkania z oskarżonym⁴³.

Dopiero na podstawie uzyskanych informacji od oskarżyciela i oskarżonego urzędnik mógł wydać postanowienie o zwołaniu zgromadzenia, czyli dokonać *dare iudicium*. Przeprowadzenie postępowania przygotowawczego (*contio*) otwierało drogę do wyznaczenia dnia zwołania zgromadzenia sądowego (*comitium*). Zgromadzenie takie mogło się odbyć najwcześniej po upływie 30 dni od zakończenia postępowania przygotowawczego (*contio*) zakończonego udzieleniem skargi. Urzędnik, który przeprowadzał postępowanie przygotowawcze oraz dokonał czynności procesowej określanej jako *dare iudicium*, wyznaczał dzień zwołania zgromadzenia sądowego. Było to nawiązanie do rzymskiej instytucji *trinum nundinum*, czyli okres 24 dni przedzielonych trzema targami (*nundinum*). Taki okres musiał upłynąć od wniesienia oskarżenia do rozpoczęcia procedowania⁴⁴. W przypadku *lex Osca Tabulae Bantinae* okres ten został wydłużony do 30 dni.

⁴² TH. MOMMSEN, *Römisches Strafrecht...*, s. 169-170.

⁴³ W. LITewSKI, *Rzymski proces karny...*, s. 89 i n., pisze o postępowaniu rozpoznawczym, stosowanym zarówno w procesach przed *quaestiones perpetuae*, jak i w procesach komicjalnych.

⁴⁴ A. KRISOPP MICHELS, *The Calendar of the Roman Republic*, New Jersey 1967, s. 197-206.

W ósmym wierszu została przewidziana sankcja kary pieniężnej dla urzędnika, który nie przestrzegałby tych postanowień ustawowych. W tym przypadku, inaczej niż w art. 2, nie przewidziana została żadna konkretna kwota tej kary. Ustawodawca pozostawił dość duży luz decyzyjny dla decydujących o wysokości kary pieniężnej. Wprowadzona została jedynie górna granica. Podobnie jak w art. 2, tak również i tutaj wysokość kary pieniężnej nie mogła przekraczać wartości połowy majątku ukaranego.

IV

(9) Cum censores Bantiae populū censebunt, qui civis Bantimus fuerit, censemino ipse et pecunia qua lege ii censores censui censendo dixerint. (10) Sed si quis in censum non venerit dolo malo et eius vincitur, ipse in comitio caedatur pro magistratu populo praesente sine dolo malo et veneat omnis familia et pecunia omnino quae eius fuerit quae incensa fuerit publica esto.

Art. 4

(9) Gdy cenзорzy będą przeprowadzali spis mieszkańców Bantii, ci, którzy są obywatelami Bantii, niech poddadzą się spisowi, tak oni sami, jak i ich majątek zgodnie z przepisami wydanymi przez cenzorów dla przeprowadzenia spisu. (10) Lecz jeżeli ktoś w sposób zawiniony nie poddałby się spisowi, niech bez podstępnego działania ze strony urzędnika (*pro magistratu*) zostanie skazany na karę chłosty wykonaną przed ludem, a jego cały majątek niech zostanie sprzedany. Części składowe majątku, które nie zostały poddane spisowi, niech staną się własnością publiczną.

W art. 4 zawarte zostały przypisy prawne dotyczące spisu ludności w Bantii. Procedury przewidziane na tę okoliczność były wzorowane na tych, które stosowano w okresie republik w Rzymie. W wersji dziewiątym znajduje się obowiązek poddania się spisowi.

Obowiązek poddania się spisowi spoczywał na wszystkich obywatelach municypium – *civis Bantinus*. Spis obejmował osoby oraz ich majątek. W tekście *lex Osca Tabulae Bantinae* nie wspomina się nic o podziale mieszkańców miasta na *cives Romani* i pozostałych, co miało znaczenie w późniejszych ustawach municypalnych. Najprawdopodobniej w *Bantium* stosowana była ta sama zasada co w późniejszej *Tabula*

Heracleensis, a mianowicie spisowi należało poddać się według miejsca zamieszkania, niezależnie od obywatelstwa rzymskiego⁴⁵.

Spis ludności przeprowadzany był przez cenzora w oparciu o *formula census* lub *lex censui censendo dicta*. Były to akty prawne o charakterze podobnym do edyktu pretora czy edyla w Rzymie i były skierowane do obywateli. Zawarte były tam zasady przeprowadzenia spisu. W *formula census* znajdowały się również sankcje karne przewidziane dla obywateli, którzy nie podporządkowali się przepisom ustanowionym przez cenzora, jak i sankcje karne dla urzędników pomocniczych, a więc pisarzy, rachmistrzów i innych, którzy naruszyliby zasady uczciwości, jakimi winni się kierować⁴⁶. W *lex Osca* nie było jeszcze na ten temat wzmianki.

Celem spisu było zebranie wiadomości co do liczby mieszkańców municypium oraz ich majątku. Najważniejszym elementem spisu było zebranie informacji o majątku obywateli, bowiem na tej podstawie wymierzany był podatek.

W v. 10 znajduje się sankcja karna za złamanie reguł spisu, zwłaszcza niepoddanie się spisowi. Słusznie zauważyła Anna Tarwacka, że osoby, które nie poddały się spisowi, pretor mógł pozbawić wolności – *capitis deminutio maxima*. W czasach Serwiusza Tuliusza czyn taki zagrożony był karą chłosty i śmierci (Liv. 1,43-44). Możliwość popadnięcia w niewolę tego, który nie poddał się spisowi ludności, potwierdza również Ciceron (Cic., *pro Caec.* 34). Osoba taka traciła tym samym zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych (Dion. 4,15; 5,57)⁴⁷.

Zwrot *sed si quis in censum non venerit dolo malo* można przetłumaczyć jako „lecz jeżeli ktoś się podstępnie nie podda spisowi”. Nie wynika jednak z niego, czy chodzi o całkowite uchylenie się od spisu, czy też tylko częściowe, a więc ukrycie części swojego majątku. Z brzmienia dalszej części tekstu należy przyjąć, że chodzi o oba stany faktyczne.

⁴⁵ Por. T. FRANK, *Roman census statistics from 225 to 28 BC.*, «Classical Philology» 19.4/1924, s. 329-341; B. SITEK, 'Tabula Heracleensis' ('lex Iulia Municipalis'). *Tekst. Tłumaczenie. Komentarz*, Olsztyn 2006, s. 23 n.

⁴⁶ Liv. 4,8,4; 29,15,9. Por. J. SOULAHTI, *The Roman censors. A study on Social Structure*, Helsinki 1963, s. 37 i n.

⁴⁷ A. TARWACKA, 'Incensus', czyli co groziło Rzymianom uchylającym się od płacenia podatków i służby w armii, «KPPubl.» 10.3/2010, s. 173-185.

Sankcja karna przewidziana za uchylenie się całkowite lub częściowe od obowiązku poddania się spisowi składała się z dwóch części. Pierwszą z nich było *verberatio*, czyli kara chłosty wymierzona wobec zgromadzenia ludowego. Na tę sankcję wskazuje użyty w stronie biernej czasownik *caedo*, *caedere*. Czasownik ten może również wskazywać na sprzedaż w niewolę. Nie można jednak wykluczyć wersji, w której chodziło o sprzedaż takiej osoby w niewolę. O takiej sankcji karnej za niepoddanie się spisowi ludności wspomina też Cyceron (Cic., *Pro Caec.* 34).

Drużę część tej kary to całkowita lub częściowa konfiskata mienia sprawy. W tekście został użyty zwrot *quae incensa fuerit publica esto*, czyli to, co nie zostało poddane spisowi, niech stanie się publiczne. W tym przypadku nie chodzi raczej o przejęcie tych dóbr przez municipium, lecz raczej o ich sprzedaż w drodze licytacji, a uzyskane stąd pieniądze trafiały do kasy miejskiej.

Wyjaśnieniu wymagają użyte w zdaniu dziesiątym terminy *familia et pecunia*. Należy przyjąć, że są to synonimy odnoszące się do masy majątkowej.

V

(11) Praetor sive praefectus, quod posthac Bantiae fuerit, si quis apud eos cum altero lege agere volet aut pro iudicato manum inicere earum rerum quae his legibus scriptae sunt, ne quem prohibuerit plus quam dies X proximos. (12) Si quis adversus ea prohibuerit multa tanta esto, n(ummorum) M, sive quis eum <plus> magistratus multare uolet, [dumtaxat] minoris partis pecuniae multa multare liceto.

Art. 5

(11) Ktokolwiek będzie pretorem albo prefektem w Bantii po wydaniu tej ustawy, a stanie przed nim ktoś z powództwem cywilnym albo z wnioskiem o przeprowadzenie egzekucji za pomocą procedury położenia ręki zgodnie z postanowieniami niniejszej ustawy, winien podjąć czynności procesowe nie później niż w ciągu 10 dni. (12) Jeśli ktoś działałby wbrew tym postanowieniom, niech zostanie ukarany karą grzywną w wysokości 1000 sesterców. Jeśli urzędnik zechce wymierzyć surowszą karę, niech będzie mu to dozwolone. Nie może być ona mniejsza niż połowa majątku tego, który nie poddał się spisowi.

W przepisie art. 5 został określony minimalny termin na dokonanie przez pretora lub prefekta wszczęcia procesu cywilnego – *datio*

iudicium – na wniosek powoda występującego z powództwem roszczeniowym lub z prośbą o przeprowadzenie egzekucji na podstawie *manus iniectio*. Pretor lub prefekt nie mógł wstrzymywać się z wydaniem decyzji o wszczęciu postępowania przez okres dłuższy niż 10 dni.

Niezachowanie dziesięciodniowego terminu przez pretora lub prefekta było zagrożone sankcją karną w postaci grzywny w wysokości 1000 sesterców. Podobnie jak we wcześniejszych artykułach tej ustawy, również tutaj urzędnik wymierzający karę mógł jej wysokość podwyższyć, jednak nie więcej, niż wynosiła połowa majątku ukaranego.

VI

(13) Praetor censor Bantiae [ne quis fuerit] nisi quaestor fuerit, neve censor fuerit nisi praetor fuerit, et si [quis censor] aut quaestor aut [trium] virorum fuerit, is postea tribunus plebis ne fuerit. (14) Si quis [adversus ea posthac magistratus] factus fuerit is improbe factus esto. (15) Is magistratum ab eo anno ...

Art. 6

(13) Nikt nie będzie pretorem ani cenzorem Bantii, jeżeli nie był kwestorem, nikt nie będzie cenzorem, jeżeli nie był pretorem. Jeśli ktoś chce być pretorem, cenzorem, kwestorem albo triumwirem, ten następnie nie może objąć urzędu trybuna plebejskiego. (14) Jeżeli ktoś zostanie wybrany urzędnikiem wbrew tym postanowieniom, jego wybór niech będzie nieważny. (15) Ten urzędnik ten od tego roku ...

Przepis art. 6 dotyczy *cursus honorum*, a więc przebiegu kariery urzędników. Podobna regulacja prawna znajduje się w *Tabula Heracleensis* ll. 89-97, gdzie jednak zostały określone jedynie wymogi co do wieku kandydatów na poszczególne urzędy. W ll 13-15, *lex Osca Tabulae Bantinae* z kolei określone zostały szczeble kariery urzędniczej. Najniższy szczebel kariery to urząd kwestora. Drugim z kolei urzędem był urząd pretora. Nie wspomina się natomiast nic o edylach. Nie można wykluczyć, że w tym municypium urzędu tego po prostu nie było. Na określenie urzędów w municypiach italskich jeszcze w II w. przed Chr. stosowano nazewnictwo podobne do tego, jakiego używano w Rzymie. Stąd w municypium Bantii występowały takie organy, jak pretor, censor czy kwestor. Urzędy te były monokratyczne lub kolegialne⁴⁸.

⁴⁸ Por. F. CASSOLA, L. LABRUNA, *Linee di una storia delle istituzioni repubblicane*, Roma 1991, s. 228 i n.

Uregulowanie art. 6 jest odbiciem postanowień zawartych w *lex Vilia annalis* ze 180 r. przed Chr.⁴⁹ W ustawie tej uregulowano wiek wymagany do objęcia poszczególnych urzędów oraz poszczególne stopnie tej kariery. W tekście *lex Osca Tabulae Bantinae* nie wspomina się o formalnym wymogu minimalnego wieku dla kandydata na urząd. Należy zatem przyjąć, że był to ten sam minimalny wiek, jaki obowiązywał kandydatów na urzędy w Rzymie.

W końcowej części tekstu znajduje się sankcja nieważności dla wyborów dokonywanych z naruszeniem postanowień art. 6. Nieważność ta wynikała zatem z mocy samego prawa *ipso iure*, zatem wystarczyła ową nieważność zadeklarować, nie było potrzeby jej wykazywać.

Fragment *Adamesteanu*

Tekst tego fragmentu zasadniczo nie jest tłumaczony ze względu na jego fragmentaryczność.

[--- antequa]m iudicat[ionem---][---] ??? dolum m[alum---]
 [--- dol]o malo [---]
 [--- siue quis plus e]um magistratus multare uol[et,]
 [--- multa] multare liceto. quis MCC argenti
 [--- maiorem partem anni??]
 [---] n(ummum) II, ex hac lege omnem
 [---] habuerit, quanti census fuerit
 [---] anno quoque promitto. q(uaestor)
 [---] et iidem iurent-
 [o ---] anni sine dolo malo

‘LEX OSCA TABULAE BANTINAE’. TEKST – TŁUMACZENIE – KOMENTARZ

Streszczenie

Zachowany fragment ustawy municypalnej *lex Osca Tabulae Bantinae* jest przykładem polityki Rzymu w stosunku do pierwotnych kultur na południu Italii. Rzymianie zachowywali język oraz lokalne zwyczaje,

⁴⁹ Liv. 40,44,1; Cic., *De off.* 2,17,59; Cic., *Ad fam.* 10,25,2; Tac., *Ann.* 11,22. Por. G. ROTONDI, *Leges publicae populi Romani*, Milano 1912, s. 279.

wprowadzając jednocześnie rzymskie regulacje prawne, stanowiące podstawą organizacji i funkcjonowania miasta. Historia tej ustawy jest również przykładem, w jaki sposób redagowano i zapisywano teksty prawne na przełomie II i I w. po Chr.

'LEX OSCA TABULAE BANTINAE': TEXT, POLISH TRANSLATION
AND COMMENTARY

Summary

The extant passage of the municipal act known as the *lex Osca Tabulae Bantinae* is an example of Roman policy on the primitive cultures of southern Italy. The Romans kept the language and local customs but introduced Roman legal regulations, which provided the grounds for the organization and operations of local municipalities. The history of this act is also an example of how legal texts were edited and written at the turn of the first and second centuries AD.

Słowa kluczowe: ustawa municypalna; pierwotne ludy Italii; prawo rzymskie; ekspansja kultury rzymskiej.

Keywords: municipal act; original peoples of Italy; Roman law; expansion of Roman culture.

Literatura

- ADAMESTEANU D., TORELLI M., *Il nuovo frammento della 'Tabula Bantina'*, «Archeologia Classica» 21/1969, s 1-17.
- AMIELAŃCZYK K., *Zasada skargowości i zakaz orzekania ponad żądanie stron w procesie rzymskim*, «Gdańskie Studia Prawnicze» 33/2015, s. 33-46.
- ARICÒ ANSELMO G., *Antiche regole procedurali e nuove prospettive per la storia dei comitia*, Torino 2012.
- CAPPELLETTI L., *Assemblee pompeiane di II secolo a.C.*, «Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik» 200/2016, s. 511-518.
- CARY M., SCULLARD H.H., *Dzieje Rzymu*, tłum. J. SCHWAKOPF, I, Warszawa 1992.

- CASCIO E.L., *Gli incensi della 'Tabula Bantina'*, [w:] *'Munus Laetitia': Studi miscellanei offerti a Maria Letizia Lazzarini*, red. F. CAMIA, L. DEL MONACO, M. NOCITA, Roma 2018, s. 321-336.
- CASSOLA F., LABRUNA L., *Linee di una storia delle istituzioni repubblicane*, Roma 1991.
- COSTABILE F., *Istituzioni e forme costituzionali della città del Bruzio in età romana*, Napoli 1984.
- CRAWFORD M.H., *Roman Statutes*, I, London 1996.
- DE MARTINO F., *Sui modi di votazione nelle assemblee romane*, [w:] *Convivenza nella libertà. Scritti in onore di G. Abbamonte*, Napoli 1999.
- DECORTE R., *The language of law and resistance: a linguistic investigation of the 'Lex Osca Tabulae Bantinae'*, Cambridge 2012.
- DEL TUTTO PALMA L., *'Tavola Bantina' 1-8. Il contenuto istituzionale alla luce dell'analisi testuale e delle fonti romane*, «Studi Etruschi» 56/1989-1990, s. 217-251.
- DYJAKOWSKA M., *Postępowanie w sprawach o 'crimen maiestatis' w okresie republiki rzymskiej*, «Zeszyty Prawnicze» 6.1/2006, s. 27-46.
- FRANK T., *Roman census statistics from 225 to 28 BC.*, «Classical Philology» 19.4/1924, s. 329-341.
- GALSTERER H., *Die 'lex Osca Tabulae Bantinae' - Eine Bestandsaufnahme*, «Chiron» 1/1971, s. 191-214.
- GALSTERER H., *Die römischen Stadtgesetze*, [w:] *Gli 'Statuti Municipali'*, red. L. CAPOGROSSI COLOGNESI, E. GABBA, Pavia 2006, s. 31-56.
- GIRARD F., SENN F., *Les lois des Romains*, [w:] *Textes de droit Romains*⁷, II, Napoli 1977, s. 191-195.
- GRAEBER A., *'Auctoritas patrum'. Formen und Wege der Senatsherrschaft zwischen Politik und Tradition*, Springer-Verlag 2013.
- GROTEFEND G.F., *'Rudimenta linguae Umbricae et rudimenta linguae Oescae'*, Cambridge 2015.
- GUARINO A., *L'esegesi delle fonti del diritto Romano*, I, Napoli 1968.
- JANSSEN H.H., *Oscan and Umbrian Inscriptions with Latin Translation*, Leiden 1949, s. 8-12.
- JOHNSON A.Ch., COLEMAN-NORTON P.R., BOURNE F.C., *Ancient Roman statutes: a translation with introduction, commentary, glossary, and index*, II, London 2003, s. 59-60.
- JOŃCA M., *'Parricidium' w prawie rzymskim*, Lublin 2008.
- KRISOPP MICHELS A., *The Calendar of the Roman Republic*, New Jersey 1967.

- LANGE L., *Die oskische Inschrift der ‘Tabula Bantia’ und die römischen Volksgerichte*, Göttingen 1853.
- LATTE K., *The origin of the Roman quaestorship*, «TRAPA» 67/1936, s. 24-33.
- LITEWSKI W., *Rzymski proces karny*, Kraków 2003.
- LOBRANO G., *Le assemblee provinciali delle città dell’Impero Romano*, [w:] ‘*Liber amicorum*’ per Sebastiano Tafaro. *L’uomo, la persona e il diritto*, I, red. F. URICCHIO, M. CASOLA, Bari 2019, s. 421-456.
- ŁOPOSZKO T., *Historia społeczna republikańskiego Rzymu*, Warszawa 1987.
- MAGDELAIN A., ‘*Provocatio ad populum*’, «Publications de l’École Française de Rome» 133.1/1990, s. 567-588.
- MOMMSEN TH., *Geschichte des Römischen Münzwesens*, Graz 1956.
- MOMMSEN TH., *Ostische Studien*, Berlin 1845.
- MOMMSEN TH., *Römisches Strafrecht*, Göttingen 1999.
- MORANDI M., *Epigrafia italica*, Roma 1982.
- PANCIERA S., *La ‘lex luci Spoletina’ e la legislazione sui boschi sacri in età romana*, [w:] *Monteluco ei monti sacri. Atti dell’Incontro di Studio*, Spoleto 1994, s. 25-46.
- POCETTI P., *Lineamenti di tradizioni “non romane” di testi normative*, [w:] *L’Umbro e le alter lingue dell’Italia mediana antica. Atti del I Convegno Internazionale sugli Antichi Umbri Gubbio, 20-22 settembre 2001*, red. A. ANCILLOTTI, A. CALDERNI, Perugia 2009, s. 165-248.
- POCETTI P., *Nuovi documenti italici*, Pisa 1979.
- PORZIO GERNIA M.L., *Contributo all’interpretazione del nuovo frammento della Tavola Bantina scoperto dall’Adamesteanu*, «RAL» 249/1969, s. 329-339.
- ROTONDI G., *Leges publicae populi Romani*, Milano 1912.
- SANTALUCIA B., *Diritto e processo penale nell’antica Roma*, Milano 1989.
- SCHÖNBAUER E., *Das Problem der beiden Inschriften von Bantia*, «BIDR» 2/1955, s. 311-366.
- SENATORE F., *Note sulle origini di ‘Potentia’: le premesse indigene e l’istituzione del ‘municipium’*, «Studi Classici e Orientali» 50/2004, s. 303-328.
- SERRAO F., *La ‘iurisdictio’ del pretore peregrino*, Milano 1954.
- SITEK B., ‘*Tabula Heracleensis*’, (*‘lex Iulia Municipalis’*). *Tekst. Tłumaczenie. Komentarz*, Olsztyn 2006.
- SOULAHTI J., *The Roman censors. A study on Social Structure*, Helsinki 1963.
- TAFARO S., *Considerazioni sulla ‘Tabula Bantina’ (Oscia)*, «Diritto@Storia» 8/2008, s. 2, <http://www.dirittoestoria.it/8/Tradizione-Romana/Tafaro-Tabula-bantina.htm> (dostęp 3 grudnia 2019 r.).

- TARWACKA A., *O urzędzie kvestora 13 tytuł 1 księgi digestów. Tekst - tłumaczenie - komentarz*, «Zeszyty Prawnicze» 11.3/2016, s. 427-432.
- TARWACKA A., *'Incensus', czyli co groziło Rzymianom uchylającym się od płacenia podatków i służby w armii*, «K.P.Publ.» 10.3/2010, s. 173-185.
- TORELLI M., *Una nuova epigrafe di Bantia e la cronologia dello statuto municipale bantino*, «Athenaeum» 61/1983, s. 252-257.
- TORELLI M., *Il nuovo frammento della 'Tabula Bantina'*, «Archeologia Classica» 21/1969, s. 11-13.
- TUTTO PALMA L., *La tavola bantina (sezione osca): proposte di rilettura*, Padova-Urbino 1983.
- WOJTCZAK M., *Zniewaga 'imagines' władcy jako podstawa oskarżenia o 'crimen maiestatis' w świetle wybranych rzymskich procesów karnych w 'Annales' Tacyty*, «CPH» 64.2/2014, s. 205-240.
- ZALEWSKI B., *Zasada skargowości w rzymskim procesie karnym przed 'questiones perpetuae'*, «Studia Iuridica Lublinensia» 35.3/2016, s. 1013-1025.